

Dones a la presó de Wad-Ras.

2023

Una anàlisi de les vulneracions de drets humans.

Irídia.

Continguts

Amb el suport de:

04

Introducció

06

La (no) escolta de les dones privades de llibertat

12

La regulació de la vida a la presó, comunicacions i el procediment sancionador

- a · La quotidianitat a presó
- b · Comunicacions amb l'exterior
- c · Règim sancionador
- d · Accés als beneficis penitenciaris

22

L'entrada i la sortida de la presó

26

Recomanacions

Introducció

El desembre de 2022 Irídia va presentar l'informe "Participació política i mecanismes de (no) garantia de drets de les dones privades de llibertat", després d'haver realitzat una aproximació als mecanismes de participació existents per les dones privades de llibertat. Aquesta investigació no es va poder dur a terme de manera correcta, perquè l'anterior equip del Departament de Justícia, Drets i Memòria no va autoritzar la realització del treball de camp a l'interior de la presó de Wad-Ras. Gràcies a un canvi en el criteri del Departament i a la predisposició de la direcció del Centre Penitenciari, un any després podem exposar el present informe, que efectivament té **com a principal eina el treball de camp desenvolupat a Wad-Ras entre els mesos de febrer i juny de l'any 2023.**

Amb tot això, l'informe fa referència a la situació de les dones a Wad-Ras perquè, malgrat que en el Centre Penitenciari són privades de llibertat tant dones com persones no binàries o amb altres identitats de gènere, les entrevistades es van presentar com a dones. En un estudi més ampli i profund seria important analitzar en particular la situació de les persones no binàries o trans, però el treball de camp fet no ho ha permès, quedant pendent per al futur.

L'objectiu de l'informe és donar veu de la manera més directa possible a les dones privades de llibertat de Wad-Ras, des d'una perspectiva d'anàlisi a través del dret internacional dels drets humans. Per desenvolupar-lo es van portar a terme 3 sessions d'anàlisi de necessitats en les quals van participar en total més de 20 dones preses i 4 persones de l'equip d'Irídia. Aquestes sessions es van dur a terme, excepte la primera, sense presència de personal de la presó i garantint la confidencialitat respecte a les opinions plantejades. Addicionalment, s'han fet 9 entrevistes semiestructurades amb 5 persones privades de llibertat i 4 persones treballadores del centre.

L'octubre de 2023, a Catalunya, hi havia 458 dones privades de llibertat, 78 de les quals (17,03%) ho estaven de forma preventiva, sent Wad-Ras el principal centre penitenciari que acull a dones privades de llibertat de forma preventiva. A Catalunya, les dones representen el 5,69% del total de la població penitenciària, la qual cosa suposa un percentatge major que la mitjana europea (4,5%). Aquí, cal destacar que el 69% del total de dones privades de llibertat ho estan per dos tipus de delictes: delictes contra l'ordre socioeconòmic i patrimonial (41%) i delictes contra la salut pública (28%).

Respecte al perfil ètnic-racial de les dones privades de llibertat, fa falta posar de manifest que a Catalunya —tampoc a l'Estat espanyol— es recullen dades per perfil ètnic-racial, per la qual cosa és impossible saber la sobre representació, per exemple, de dones gitanes o afrodescendents en les presons catalanes. La dada disponible per realitzar una aproximació —limitada— a les **discriminacions per qüestions ètnic-racials** és el percentatge de persones estrangeres: l'any 2022, el 35% de les dones privades de llibertat no tenien nacionalitat espanyola, predominant entre elles les dones amb nacionalitat del Brasil, Colòmbia, el Marroc, el Perú o Romania.

A més, una dada que no existeix desagregada en el cas de les dones, però sí respecte a la població penitenciària en general, és el percentatge de persones estrangeres privades de llibertat de forma preventiva: entre les persones estrangeres preses, el 27,2% ho estan de manera preventiva, mentre que entre les persones amb nacionalitat espanyola el percentatge

es redueix al 14,4%. Malgrat que és un dels indicadors més preocupants respecte a la discriminació per motius ètnic-racials existent en les presons catalanes, la dada respecte a les dones no es publica a la web del Departament de Justícia.

Un altre element preocupant és el **descens en la ràtio de permisos gaudits a Catalunya** per cada dona que ha passat per les presons: si l'any 2016 la ràtio era de 1.143,6 permisos de sortida per cada 100 dones preses, l'any 2022 es van concedir 395,9 permisos per cada 100 dones preses. Tanmateix, aquesta dada no està desagregada per nacionalitat, tot i que una de les principals discriminacions a les presons són les majors dificultats que tenen les dones preses sense la nacionalitat espanyola per aconseguir permisos penitenciaris, tal com s'ha observat en el cas de les dones gitanes.

Respecte a la divisió de grau penitenciari de compliment cal remarcar que l'any 2022 es va tancar amb un 0,1% de les dones en primer grau, un 56,9% en segon grau i un 43% en tercer grau. Per altra banda, fa falta assenyalar que la durada mitjana a la presó és més alta que l'europea.

Una altra dada angoixosa és l'**augment d'expedients disciplinaris** per cada 100 dones preses: si l'any 2016 es produïen 66 expedients disciplinaris per cada 100 dones preses, l'índex de l'any 2022 va ser de 130,6 per cada 100 dones preses. Aquesta dada podria tenir una correlació respecte a l'índex d'utilització de la contenció mecànica així com de les sancions d'aïllament.

“Aquest informe va més enllà de la situació concreta a la presó de Wad-Ras”

Amb tot, és necessari posar en relleu que la situació de les dones en les presons està marcada per l'existència **d'una sèrie de discriminacions que fan que la pena sigui encara més dura en comparació amb la que compleixen els homes**. Dins de les discriminacions, es donen dos grans grups, segons han anat agrupant diferents teòriques en els últims anys: les que es poden establir en comparació a les presons d'homes, i les que es deriven de la mateixa experiència femenina de la privació de llibertat en un sistema androcèntric.

Del primer grup, destaquen les següents discriminacions, entre d'altres: que existeixen menys recursos econòmics per les presons de dones; que les instal·lacions estan poc habilitades (sobretot quan es tracta de mòduls de dones dins d'una presó per homes); que hi ha menys espai de trobada i esbarjo; que és escassa l'oferta de programes de tractament exclusius per a dones; que hi ha una proposta molt més reduïda de tallers productius i programes ocupacionals, que a més són de pitjor qualitat i menys remunerats; que existeix una major dispersió de les dones preses en relació amb el seu lloc de residència; que en molts centres en els quals existeix un sol mòdul no es pot separar a les internes segons les seves edats o situació penal (sense existir presons per a joves com sí que passa en el cas dels homes).

El Centre Penitenciari de Dones de Barcelona, conegut com a Wad-Ras, és la presó més antiga de Catalunya, tot i que l'edifici, que té cent quatre anys, va ser un centre de menors fins a l'any 1983. De Wad-Ras depenen habitualment entre 550 i 600 persones amb mesures de privació de llibertat o de semilibertat, de les quals la meitat són homes en tercer grau o llibertat condicional. Després del tancament de la Model, és l'únic centre penitenciari de règim tancat que hi ha a Barcelona. A més, és l'única presó on hi ha un mòdul de mares. Està previst el seu tancament per l'any 2027, coincidint amb l'obertura de la presó de dones de Barcelona a la Zona Franca.

Tal com ha reconegut en diverses intervencions públiques des de 2018 la seva directora, Soledad Prieto, **l'edifici té fortes deficiències estructurals i només permet la classificació de les dones privades de llibertat en dos mòduls**, impeding la generació de mòduls més petits per una millor convivència. Així mateix, hi ha cel·les de fins a 6 persones i una limitació absoluta d'espais a l'aire lliure i d'espais verds. D'altra banda, és cert que, en tractar-se d'una presó ideada de forma diferent que la resta de centres penitenciaris de Catalunya, permet una major proximitat entre funcionaris i dones preses. A més, la seva presència enmig de la ciutat facilita el manteniment de les relacions familiars.

Aquest informe va més enllà de la situació concreta a la presó de Wad-Ras; posa el focus —donant la veu i l'enfocament analític a les dones preses— en les **vulneracions estructurals i continuades dels drets de les dones en privació de llibertat**. En moltes ocasions, el subsistema penitenciari, inserit en un model de sistema penal allunyat dels drets humans, manté situacions de discriminació i de greus afectacions d'aquests drets. Això és per la falta de valentia per modernitzar i actualitzar la política criminal i allunyar-la dels postulats socials, polítics i psicològics caducs sobre els quals es va crear el model actual de presó.

Si bé és necessari qüestionar en profunditat la pena privativa de llibertat com a pena central del sistema penal, així com la seva duració prevista, també és inevitable **qüestionar en profunditat el model actual de presó**. Aquest model, tal com es pretén descriure al llarg de l'informe, és absolutament anacrònic des d'un punt de vista arquitectònic, psicològic i d'intervenció social. La presó genera un greu dany tant en les persones que passen per ella com en els entorns familiars d'aquestes, i malgrat no aconseguir els objectius que suposadament hauria d'aconseguir, la presó continua intacta com a institució. Això és perquè tenim una societat que viu d'esquena a la presó.

És necessari que des de la societat i, per tant, també des del poder polític, s'ampliïn les mires per a generar una profunda reforma del sistema penal que de veritat posi el focus tant en el **greu dany social que genera la presó** com en la **ineficàcia** que té en l'actualitat com a institució. Amb tot això, i més enllà de l'anàlisi estructural, l'informe posa el focus en necessitats més concretes, fent que el canvi sigui possible d'una manera relativament senzilla. Canvis que generarien una gran millora en la qualitat de vida de les persones preses i, per tant, en el respecte dels seus drets.

**La (no) escolta de les
dones privades
de llibertat**

Una de les qüestions que ha emergit en els grups de discussió realitzats en el marc de la present investigació és la **dificultat d'interlocució amb la presó** i la manca d'espais formals per traslladar l'opinió i les propostes de millora de les dones privades de llibertat en relació amb les condicions de vida i garantia dels seus drets.

En aquest sentit, es distingeix que una part de les internes participants considera impossible la creació d'espais de participació dins la presó, tenint en compte la naturalesa de la institució i les dinàmiques profundament jeràrquiques entre les internes i el personal de tractament i de règim intern. Ara bé, una altra part de les internes considera que s'hi han de dur a terme canvis estructurals per incorporar la seva valoració en relació amb la seva condició de privades de llibertat. En aquest punt, una de les internes participants matisa que en altres serveis públics o institucions existeix un canal per a vehicular les necessitats i demandes de les persones usuàries, com ocorre en els hospitals públics o les escoles, mentre que en el cas de les presons aquest mecanisme és del tot inexistent.

Un dels temes principals que aflora quan les internes aborden les dificultats en la interlocució amb la presó són les **instàncies**. A les presons, les instàncies són el mecanisme que s'utilitza per canalitzar les demandes, queixes o necessitats de les internes. Les preses han de presentar instàncies per sol·licitar permisos, vis-à-vis, visites amb la psicòloga, però també per queixar-se sobre el funcionament del centre i, fins i tot, del gust del menjar.

Interna 1:

“Les instàncies són universals, serveixen per a tot”

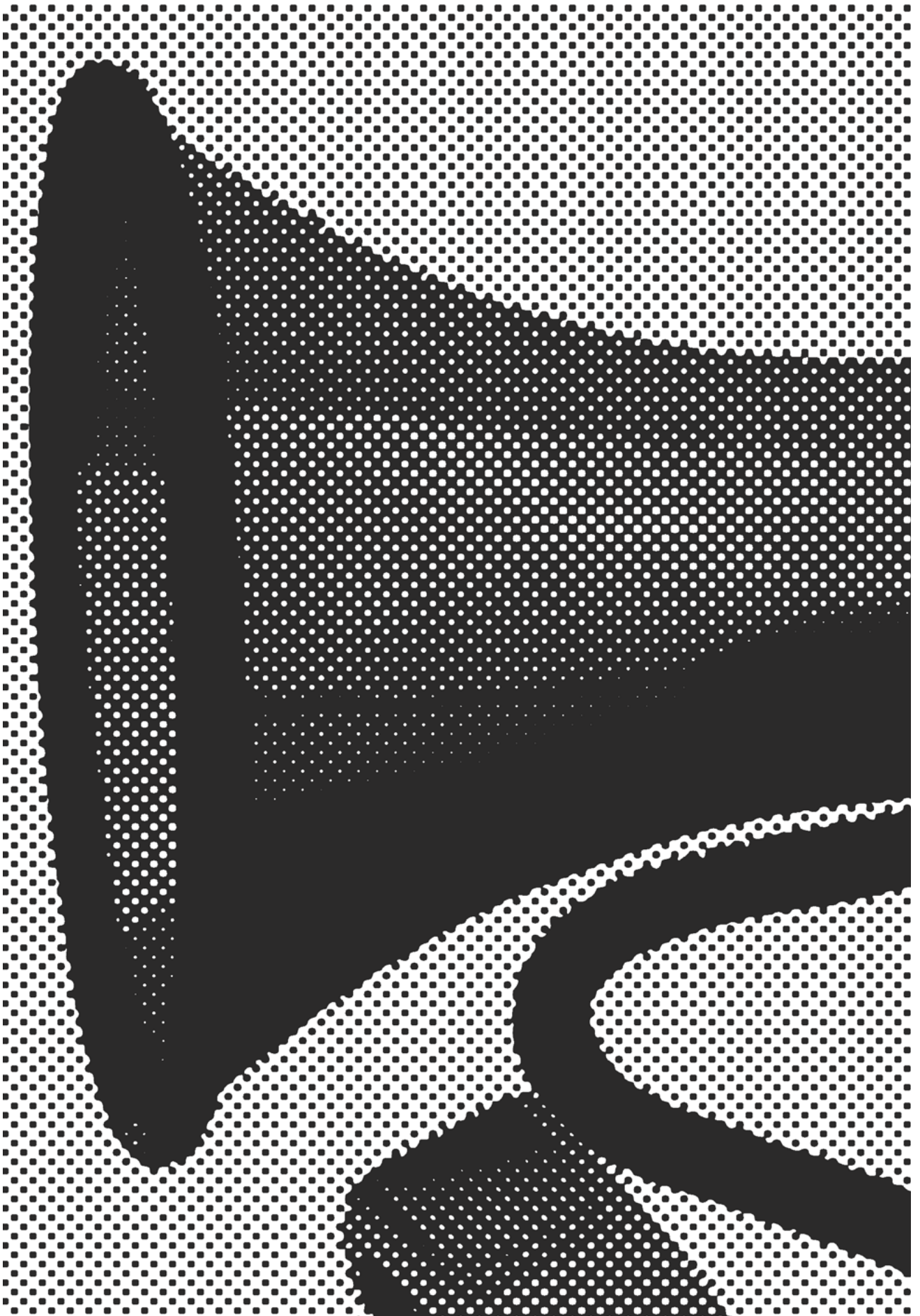
Les internes participants en el grup de discussió refereixen una desconfiança vers aquest mecanisme, i mencionen que la sensació general és que el procediment és poc eficient i no dona suficient seguretat jurídica. A tall d'exemple, ressalten que les instàncies es presenten físicament en una bústia situada a un dels passadissos de la presó, i que aquesta en moltes ocasions està plena. També apunten que amb la presentació de la instància no es genera un número de registre, de manera que no queda constància del dia i hora de la seva presentació, a efectes de traçabilitat.

Una de les qüestions que més preocupa a les participants del grup focal pel que fa a les instàncies radica en el fet que les internes desconeixen quina tramitació se li donarà a la seva petició i, de manera específica, ignoren el termini de què disposa l'administració per donar-los resposta. Amb relació a aquest extrem, les internes verbalitzen que això els genera angoixa i una sensació d'indefensió. En molts casos, destaquen que **aquesta resposta o mai arriba o se'ls comunica de manera informal**, per exemple amb una resposta de paraula per part d'un professional del centre penitenciari.

Interna 1:

“Fas la instància i has d'estar pendent del megàfon, que és un malson”

També matisen que si bé el mecanisme de les instàncies és el que s'utilitza per vehicular totes les peticions, i és una eina essencial per a la vida dins els murs, quan una dona entra a presó són les altres internes les qui li expliquen com funciona i quan se n'ha de fer ús. Refereixen que aquest fet els afegeix una sensació d'informalitat i manca de garanties, ja que no entenen com una qüestió tan fonamental, que els ha de permetre comunicar-se amb l'administració per exercir els seus drets, no s'explica de manera oficial i estructurada.

**La regulació de
la vida a la presó,
comunicacions
i el procediment
sancionador**

a. La quotidianitat a presó

Una de les característiques elementals de qualsevol institució total de privació de llibertat és la **institucionalització de la rutina**. Les institucions totals són espais on la rutina de les persones és imposada des de l'administració pública, que pauta detalladament la quotidianitat de les persones que habiten a la institució. El model de presó actual, existent des de fa diversos segles, suposa una afectació en els drets fonamentals de les persones que va més enllà de la mateixa privació de llibertat, a causa de la **dificultat de les persones adultes per organitzar el seu propi temps**. Prima un model anacrònic propi del segle XIX, així com la urgència de promoure un funcionament fàcil de la vida a la presó, per sobre de la necessitat de les persones de poder autoregular la seva quotidianitat.

La rutina a la presó de Wad-Ras és la següent: cada dia de la setmana, les dones es desperten amb un soroll desagradable de megafonia a les 8 h, fan recompte (consisteix a comprovar que cada persona estigui a la cel·la que té assignada), obren la cel·la. L'esmorzar és cap a les 8.30 h. En tots dos mòduls, a les 9.30 h comencen les activitats o tallers productius, o la que té destí (feina dins la presó) acudeix al seu lloc de treball. Es menja al voltant de les 13 h. Posteriorment i obligatòria totes han de tornar a la cel·la a menys que tinguin un destí (treball) que ho impedeix. Les preses entren a les cel·les durant dues hores aproximadament. Immediatament, recompte, sortir de la cel·la, activitats o pati i després sopar, una estona curta d'oci. Posteriorment, al voltant de les 21 h, tornar a la cel·la, on es tanquen fins a l'endemà al matí. Cada dia de la setmana, la mateixa rutina amb alguna modificació durant els caps de setmana i durant Nadal.

En primer lloc, es vol posar en relleu que aquesta regulació de la quotidianitat genera amb posterioritat **problemes d'adaptació a la vida en llibertat**, augmenta els **problemes de salut mental** de les dones, i **danya la imatge pròpia a través de la infantilització**. És necessari, per tant, que es promogui una reforma del règim de vida a les presons d'acord amb una vida menys institucionalitzada dins del marc de privació de llibertat. A tall d'exemple, es podrien explorar situacions de major llibertat interna dins dels mòduls i, en relació amb les cel·les, generar una franja d'horaris més flexible i àmplia pels esmorzars, dinars i sopars. També, flexibilitzar el temps d'oci fins que es produeix el tancament de les cel·les, ja que no té sentit mantenir uns horaris que no tenen relació amb la vida en llibertat. En resum, major llibertat interna i flexibilització per garantir una rutina menys institucionalitzada, i també un major respecte a la dignitat de les internes fomentant una major capacitat de decisió i organització en la seva quotidianitat.

En concret, un dels aspectes que assenyalen les internes en relació amb la presó de Wad-Ras està relacionat amb l'horari dels dinars. Exposen que en moltes ocasions, a més que l'hora de fer el dinar o el sopar és fixa, han de dinar o sopar corrent perquè només compten amb 15 minuts, la qual cosa és una gran font de malestar. Malgrat que tenen 30 minuts en principi, assenyalen que aquest temps acabava sent retallat a 15.

Un altre dels elements en els quals es coincideix en els grups de discussió és la necessitat de portar a terme una **reforma en els sistemes de comunicació** dins de la presó. El so del timbre amb el qual es desperten així com el de megafonia genera una profunda angoixa que està present de manera

molt continuada. Així mateix, assenyalen que el mecanisme de contacte és l'avís per megafonia, per situacions com ara anar al metge, tenir una visita, etc., algunes de les quals poden tenir un component d'intimitat.

Així mateix, denuncien que les cel·les de diverses dones (inclús fins a 6) generen una **total falta d'intimitat**. No s'ha d'oblidar que la Llei Orgànica General Penitenciària aprovada l'any 1979 estableix l'obligació de l'admini-

nistració penitenciària que **cada persona presa tingui una cel·la individual**. Si bé queden pocs anys d'existència de la presó de Wad-Ras, és important recordar aquesta obligació de l'administració penitenciària definida per llei.

Psicòloga:

“Jo no sé com s’ha de fer, però s’hi ha de fer alguna cosa. Elles no tenen fugida del timbre, i això incrementa l’estrès”

D'altra banda, refereixen que des de fa uns anys hi ha **deficiències en el lot higiènic**, per l'escassetat de productes com el paper higiènic o productes per la menstruació. A més a més, això s'uneix a una reivindicació històrica no resolta que té a veure amb l'**alt preu dels productes de l'economat**. Els preus a l'interior de les presons solen ser més alts que a l'exterior, quan hauria de garantir-se un sistema d'accés als productes a un preu inferior al del mercat, assegurant l'accés als mateixos per una població penitenciària que generalment té una gran escassetat de recursos econòmics. Fins i tot es dona la situació que no es poden introduir productes de l'exterior (per exemple, una televisió) i que comprar-los dins de la presó és molt més car en general que a l'exterior. Altrament, cal assenyalar que existeix un **límit de peces de roba** que es pot tenir a l'interior de la presó, el qual apunten que és escàs i limitat.

Així mateix, fa falta recordar que la vida a la presó té conseqüències en la salut de les dones, més enllà de l'impacte en la salut mental anteriorment esmentat. L'espai **condiciona en gran manera la salut** de les dones que, en moltes ocasions, solen desenvolupar problemes en la vista derivats de la falta d'horitzons o de no poder mirar a distància, així com limitacions al moviment davant la manca d'espais per caminar. A més, els espais exteriors de la presó de Wad-Ras són molt petits, la qual cosa fa que tot això afecti d'una manera significativa. També són molt freqüents els mals de cap i els processos de somatització de les emocions psicològiques que viuen, generant en moltes ocasions un empitjorament de la salut.

b. Comunicacions amb l'exterior

Tenir la possibilitat de comunicar-se amb l'exterior és del tot fonamental per les dones preses. L'entrada a presó sovint suposa la **debilitació dels llaços familiars i comunitaris**, generant així un aïllament encara major a l'imposat per la mateixa pena privativa de llibertat. Així doncs, la comunicació entre l'interior i l'exterior de les presons és, a més d'un dret de les persones preses, una eina central per garantir el tan qüestionat precepte de la **resocialització**.

El Reglament Penitenciari preveu diferents mecanismes de comunicació de les persones preses amb les seves famílies i persones properes, com són les visites ordinàries, els vis-a-vis familiars i íntims, i les trucades i videotrucades. Moltes preses poden rebre visites de manera periòdica, de manera que no trenquen per complet els lligams amb la seva vida prèvia a l'entrada a presó. En el cas de les dones que no han residit amb anterioritat a l'Estat espanyol és freqüent que tinguin la seva família al seu país d'origen, és a dir, a molts quilòmetres de distància. Aquest fet agreuja l'allunyament intrínsec que comporta la mateixa privació de llibertat que, en aquest cas, només es pot pal·liar amb trucades i videotrucades.

Quan parlen sobre les comunicacions amb l'exterior, les participants es queixen del funcionament d'un **sistema antiquat que imposa limitacions injustificades**. Per exemple, precisen que només tenen dret a fer un màxim de 20 trucades des d'una cabina telefònica a la setmana de 8 minuts de durada cadascuna, i que un cop transcorreguts aquests minuts la trucada es talla de cop i han de fer-ne una altra. També diuen que el cost de la trucada és elevat, de més d'1 € la trucada de 8 minuts, de manera que han de destinar gran part del peculí a costejar les comunicacions amb l'exterior. En aquest sentit, manifesten no entendre les motivacions que hi ha darrere d'aquesta política penitenciària. En resum, imposa grans limitacions per al contacte amb l'exterior i comporta un **cost elevat** per a les internes, fent que moltes d'elles no puguin assumir fer trucades, quan actualment existeixen infraestructures de telecomunicacions que permeten les comunicacions de manera àgil i a baix preu.

El 2020, arran de l'expansió de la Covid-19 i del total tancament dels centres penitenciaris i les peticions de les entitats de drets humans, el Departament de Justícia va habilitar la infraestructura necessària per a realitzar **videotrucades**. Les internes consideren que poder fer videotrucades és un canvi de paradigma, perquè les apropa a les seves famílies i les ajuda a pal·liar l'angoixa que comporta la privació de llibertat. Ara bé, es queixen que les videotrucades són molt limitades i tenen un cost elevat: només poden fer videotrucades si no tenen un vis-a-vis i paguen 2,40 € per una videotrucada de 8 minuts. També relaten que les seves famílies tenen dificultats per poder fer servir les videotrucades, atès que per poder fer videotrucades des de la presó no s'utilitzen les aplicacions habituals. Tot això implica que moltes internes no puguin fer ús d'aquest mecanisme comunicatiu tan emprat a la vida en llibertat i que senten que és fonamental per poder afrontar la vida a presó.

Les **dones sense nacionalitat espanyola** i que tenen les seves famílies lluny de la presó tenen dret a fer 2 videotrucades gratuïtes al mes, amb l'objectiu de suplir els vis-a-vis que, per motius evidents, no poden fer. Ara bé, les participants que es troben en aquesta situació es queixen que

aquestes comunicacions són del tot insuficients per mantenir els vincles afectius, especialment en el cas d'aquelles dones que són també mares, i més si es té en compte que les trucades fora d'Espanya tenen un cost molt més elevat. Així doncs, a l'angoixa i la incertesa d'estar a presó s'hi afegeix, a més, la por al trencament dels vincles familiars, de manera que el pas per la presó té uns impactes emocionals encara més forts.

En relació amb les comunicacions presencials, les participants expliquen que hi ha una gran rigidesa en els dies en què es poden fer les visites, que hi ha una gran dificultat per fer canvis i que això els dificulta poder veure les seves familiars i persones properes. Manifesten que en altres institucions, com ho són els hospitals, els règims de visita són més flexibles i que es poden garantir millor els drets de les persones, de manera que argumenten la necessitat de revisar i modificar el sistema de comunicacions presencials a presó. De fet, plantegen que seria adient establir més dies de tenir visites, incorporant dies d'entre setmana. Així mateix, es queixen dels espais en què es duen a terme aquestes comunicacions, al·legant que són freds i que les instal·lacions no compleixen els requisits necessaris per facilitar les comunicacions.

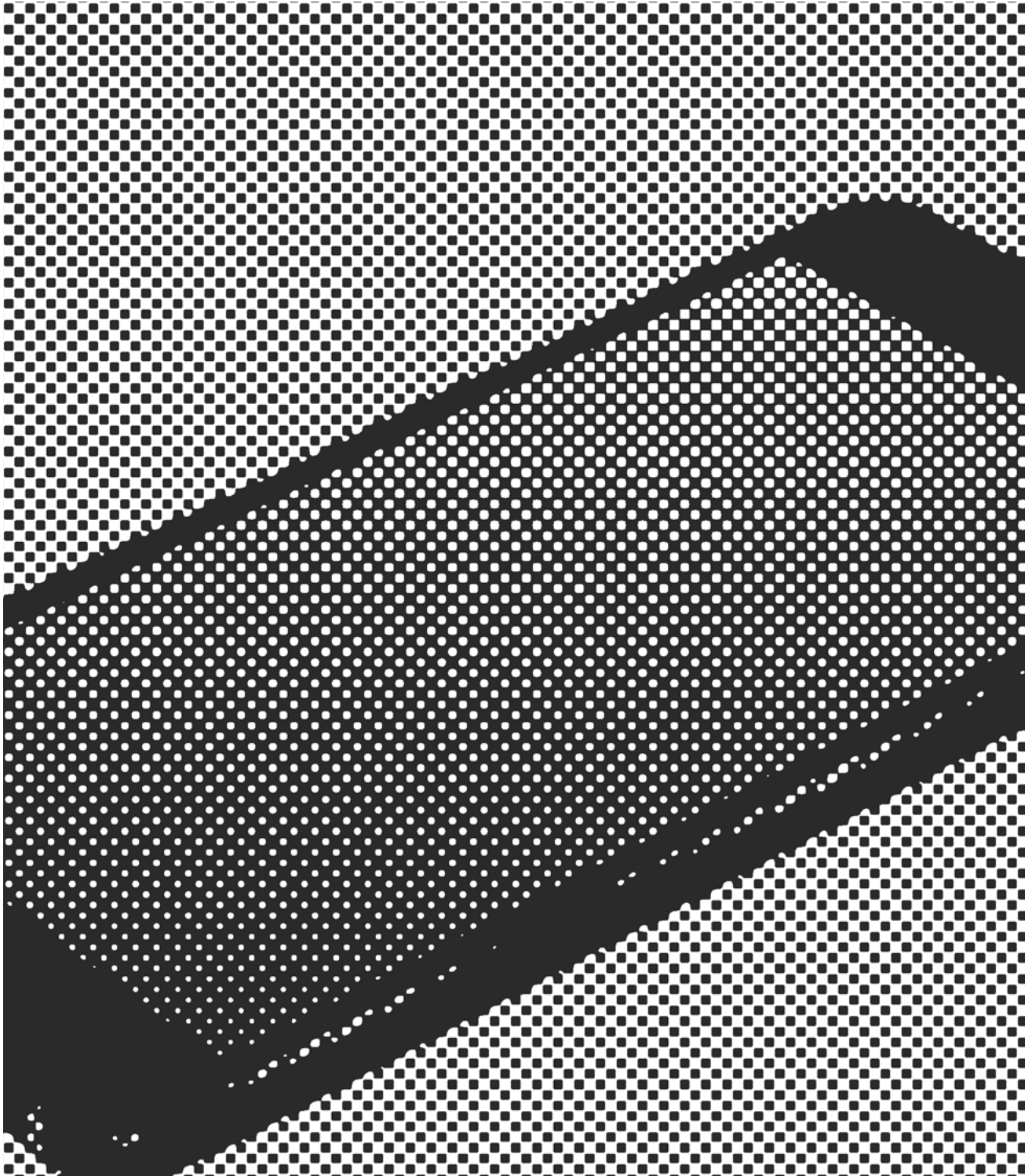
Un dels aspectes que emergeix en les sessions dels grups focals és la **limitació d'accés a internet**. Les participants expliquen que l'accés a internet està molt limitat, que únicament està permès a l'activitat d'informàtica i només poden accedir a plataformes i webs determinades per la presó. Pel que fa a la possibilitat de comprar per internet determinats productes, que en general valoren com a opció positiva, es queixen que els marquen a quines webs poden accedir, que es corresponen amb empreses amb qui la institució hi té relació, i no entenen que hi hagi aquestes limitacions.

En general, les participants dels grups focals es queixen que el sistema de comunicacions de la presó no estigui actualitzat a la realitat actual on gairebé tothom té accés a internet i les videotrucades estan a l'ordre del dia i s'utilitzen com a forma de treball i d'oci. En aquest sentit, les internes perceben que es tracta d'una restricció injustificada que es relaciona més amb una **forma de càstig i control** que amb una dificultat real de la mateixa presó, que clarament es podria esmenar.

De fet, és important remarcar que en altres espais de privació de llibertat com els CIE està autoritzat l'ús de telèfon mòbil. Així, seria una mesura considerable autoritzar, almenys durant un determinat horari diari, l'ús de telèfons mòbils. La **restricció absoluta dels telèfons mòbils** és una **mesura excessivament securitària** que genera un gran greuge en comparació amb les relacions socials que tenen les persones que no són privades de llibertat, i que suposa sense cap dubte un nou anacronisme que perdura en el subsistema penitenciari. Seria convenient adaptar la normativa per a garantir el dret a la utilització del telèfon mòbil i que la restricció d'aquest dret fos una excepció sota criteris objectivables i, en tot cas, autoritzada per un jutjat.

El 2023 la limitació de l'ús de la telefonia mòbil a persones adultes és sens dubte una limitació d'un dret fonamental vinculat amb el dret a la vida en família garantit per l'article 8 del Conveni Europeu de Drets Humans, que estableix el següent: "Tota persona té dret al respecte de la seva vida privada i familiar, del seu domicili i de la seva correspondència. No podrà haver-hi ingerència de l'autoritat pública en l'exercici d'aquest dret, sinó mentre aquesta ingerència estigui prevista per la llei i constitueixi una me-

sura que, en una societat democràtica, sigui necessària per a la seguretat nacional, la seguretat pública, el benestar econòmic del país, la defensa de l'ordre i la prevenció del delictes, la protecció de la salut o de la moral, o la protecció dels drets i les llibertats dels altres". És necessari, sense cap dubte, adaptar la normativa sobre comunicacions de les persones privades de llibertat des d'una interpretació actualitzada i garantista d'aquest dret previst pel Conveni Europeu de Drets Humans.

c. Règim sancionador

Una de les qüestions que aflora quan les internes parlen de la noció del càstig i la disciplina a presó és la **sensació d'indefensió** davant el règim sancionador penitenciari. Si bé és cert que una part de les internes participants del grup focal refereix no haver tingut cap expedient sancionador, o només en ocasions puntuals, sí que hi ha una sensació generalitzada que el procediment sancionador s'utilitza de vegades com a eina o amenaça per descoratjar les conductes dissidents o de queixa per part de les internes. En aquest sentit, algunes d'elles manifesten que davant expressions de queixa i disconformitat que consideren legítimes, se'ls insisteix amb la possibilitat de ser sancionades.

En relació amb el procediment sancionador, les internes participants refereixen **percepció d'arbitrarietat**, especialment pel que fa a la naturalesa de les infraccions. Sostenen que hi ha motius pels quals es pot imposar una sanció que són amplis i que estan poc definits, motiu pel qual se senten indefenses en la tramitació de la sanció. També recalquen que si bé hi ha infraccions que estan justificades per garantir la convivència dins de presó, n'hi ha moltes que responen a una vocació de disciplinament i càstig infundat.

“En moltes ocasions no es garanteix el dret a recórrer les sancions imposades”

Pel que fa a la tramitació del procediment sancionador, s'ha de tenir present que la normativa penitenciària no exigeix la intervenció lletrada en els procediments sancionadors, tot i que **el dret a l'assistència lletrada** és un dels pilars fonamentals del dret de defensa, més encara quan es tracta de restriccions a un dels drets més fonamentals: la llibertat. El dret a l'assistència lletrada en el règim disciplinari penitenciari té per objectiu, entre d'altres, equilibrar les posicions entre les parts i garantir els drets fonamentals de les persones privades de llibertat.

La deficient configuració del dret a l'assistència lletrada en el procediment sancionador condueix al fet que en moltes ocasions les internes recorrin a l'autodefensa jurídica. Aquest és un dels temes que aflora quan es parla sobre el procediment sancionador, especialment pel que fa a la sensació d'indefensió. Algunes internes verbalitzen **sensació de por en recórrer les sancions**, ja que senten que confronten excessivament la institució i els funcionaris de règim intern. En aquest punt es manifesten algunes veus que recalquen la necessitat de “portar-se bé” amb els funcionaris de règim intern, per evitar problemes i la incoació d'expedients disciplinaris.

La deficient configuració del dret a l'assistència lletrada en el procediment sancionador condueix al fet que en moltes ocasions les internes recorrin a l'autodefensa jurídica. Aquest és un dels temes que aflora quan es parla sobre el procediment sancionador, especialment pel que fa a la sensació d'indefensió. Algunes internes verbalitzen **sensació de por en recórrer les sancions**, ja que senten que confronten excessivament la institució i els funcionaris de règim intern. En aquest punt es manifesten algunes veus que recalquen la necessitat de “portar-se bé” amb els funcionaris de règim intern, per evitar problemes i la incoació d'expedients disciplinaris.

D'altra banda, i també en relació amb el dret de defensa en el marc del procediment sancionador penitenciari, les internes esmenten que aquest procediment vulnera els seus drets més bàsics, ja que en moltes ocasions no es garanteix el dret a recórrer les sancions imposades. Refereixen que **el recurs contra una sanció no impedeix el compliment d'aquesta**, i en la majoria d'ocasions la resolució del recurs interposat arriba quan la interna ja ha complert la sanció (o “càstig”, segons la terminologia emprada per les internes). Aquest és un element dissuasiu per les internes a l'hora

de recórrer les sancions, i es vincula directament amb la seva indefensió, atès que no troben que tingui sentit impugnar una sanció quan han de complir abans que es decideixi sobre el seu recurs.

Finalment, les internes manifesten una gran preocupació per l'afectació que el règim disciplinari té en la seva vida a presó. Expliquen que una sanció té conseqüències molt costoses en el seu dia a dia a presó, com ho és la suspensió d'un vis-a-vis familiar o íntim, i que també té conseqüències per a la sortida. En aquest sentit, els preocupa l'arbitrarietat amb què s'imposen algunes sancions, que consideren injustes i innecessàries, i posen de manifest la necessitat de justificar la imposició de sancions. O, com a mínim, garantir que el procediment sancionador sigui just i garantista amb els drets de les persones privades de llibertat, especialment pel que fa al seu dret de defensa.

Tot l'exposat fa evident la necessitat d'una profunda revisió del procediment disciplinari penitenciari que garanteixi en tot cas el dret de defensa de les persones privades de llibertat, evitant situacions d'arbitrarietat.

d. La concessió de permisos penitenciaris i la classificació en tercer grau penitenciari

Un dels elements centrals que regulen la vida de les persones privades de llibertat és l'aspiració d'aconseguir els permisos de sortida o la classificació en qualsevol de les diferents modalitats de tercer grau així com la llibertat condicional. És un element clau tant pel que respecta a la concessió i gaudi en si com per l'aspiració d'assolir-ho i el procés per a obtenir-lo.

La legislació preveu que els permisos penitenciaris poden atorgar-se (a diferència del tercer grau, que en determinades penes pot atorgar-se directament des de l'inici del compliment de la pena privativa de llibertat) a partir que la persona privada de llibertat hagi complert **una quarta part de la pena**. No obstant això, en moltes ocasions no es concedeix fins a temps després. Cal destacar que els requisits actuals per a concedir un permís atorga un **excessiu poder de discrecionalitat** als equips de tractament de les presons, malgrat la possible revisió de la decisió pels Jutjats de Vigilància Penitenciària.

Generar una major garantia de concessió és una mesura indispensable tant per al benestar de les persones privades de llibertat, com per a la conservació de les seves relacions familiars i d'amistat. També, en general, per a garantir un millor procés d'adaptació a la vida en semilibertat que pot obtenir a través de la concessió del tercer grau així o en el moment que es produeixi la recuperació de la vida en llibertat. Així mateix, cal subratllar que la lògica de concessió de permisos està immersa en un **marc de premi-càstig** que de nou genera un **marc d'infantilització** amb persones adultes que no hauria de tenir cabuda en el nostre sistema jurídic. De fet, en el grup de discussió en diverses ocasions s'estableix aquest malestar.

Respecte al tercer grau és necessari reconèixer que s'han fet avanços en els últims anys en relació amb la generació d'una unitat de tramitació de sol·licitud del tercer grau sense necessitat d'entrar a la presó, podent-se concedir sense que la persona hagi hagut d'estar complint la pena en segon grau. Així mateix, malgrat el retrocés que va suposar la gestió de l'anterior Departament de Justícia, Drets i Memòria, és necessari assenyalar que novament s'està promovent (d'acord amb els estàndards europeus) un major grau de compliment de les penes en tercer grau penitenciari.

“La situació encara es complica més quan les dones sense nacionalitat no compten amb la situació administrativa regularitzada”

En el cas de les dones que no compten amb la nacionalitat espanyola, la concessió de permisos o del tercer grau és **discriminatòria**, ja que en molts casos aquesta concessió depèn en gran manera de **l'exigència d'“arrelament”** així com de criteris dels equips de tractament que a vegades estan esbiaixats pel **perfilament ètnic-racial**. Així mateix, la situació encara es complica més quan les dones sense nacionalitat no compten amb la situació administrativa regularitzada. Cal remarcar que la mateixa legislació d'estrangeria dificulta la renovació dels permisos de residència i treball a causa de l'existència de condemnes penals. A més, en moltes ocasions, a causa de la falta d'un adequat seguiment, hi ha persones que tenen dificultats per a realitzar la renovació, encara estant en règim preventiu, per la falta de mecanismes eficaços perquè efectivament puguin realitzar-se els tràmits.

La situació de falta de situació regularitzada genera obstacles en la concessió dels permisos penitenciaris i condiona la no prioritització de dur a terme els programes de tractament que donen accés a què els poguessin ser concedits. Si a més la dona no té família a la ciutat o àrea geogràfica d'empresonament no tindrà un domicili al qual acudir i això dificulta encara més la situació. El treball d'associacions afavoreix que aquestes dones puguin tenir una residència durant el temps de permís o tercer grau, però **els recursos són insuficients**. Finalment, cal destacar que el perfil ètnic-racial és un criteri de discriminació que té lloc també en relació amb dones amb la nacionalitat espanyola, especialment en relació amb **dones gitanes**.

The background of the page is a high-contrast, black and white halftone pattern. It consists of a grid of small dots, with some areas being solid black and others being white, creating a textured, almost abstract effect. In the center of the page, there is a large white rectangular area. Inside this white area, the title is written in a bold, black, sans-serif font.

L'entrada i la sortida de la presó

Els impactes de l'entrada i la sortida de presó són un tema recurrent tant a les sessions grupals com a les entrevistes individuals amb les internes. En aquest sentit, les participants subratllen la **manca d'acompanyament** per part de la institució penitenciària tant en el moment d'entrar a presó com en la preparació per la sortida.

En relació amb l'entrada a presó i al primer contacte amb l'entorn penitenciari, les participants relaten que **són altres internes les qui s'encarreguen** en gran manera de fer el procés d'acollida. Si bé els professionals de la institució fan també un acompanyament inicial, les entrevistades refereixen que són altres internes les que els expliquen moltes de les qüestions rellevants per a la vida a presó. Per exemple, les comunicacions amb els familiars, les visites amb els professionals de tractament, i les rutines i obligacions a seguir en el dia a dia.

Afegeixen que l'acompanyament per part de la institució els resulta insuficient i moltes internes expliquen que en el primer moment es van sentir **desateses** perquè els mancava molta informació essencial, de manera que ho recorden com un **esdeveniment traumàtic**. Aquest sentiment s'agreuja en dones que mai no han tingut contacte amb l'entorn penitenciari. Elles qualifiquen el procés d'entrada a presó com un dels moments més incerts i difícils de la privació de llibertat i consideren que un bon acompanyament és fonamental per a la garantia dels seus drets.

Pel que fa a la relació amb les altres internes en el moment d'entrada, algunes de les internes participants refereixen **sentiments de por i angoixa** en saber que totes les dones estan juntes al mateix mòdul, sense que hi hagi separació per edat o per tipologia delictiva. Les participants aclareixen que el fet que no hi hagi una certa separació per poder atendre les realitats específiques de cadascuna els dificulta la convivència i la vida a presó, i que aquesta és una qüestió imprescindible a atendre.

El mateix refereix l'educadora social entrevistada, que argumenta que per facilitar la intervenció socioeducativa i la millora de la qualitat de vida de les internes i les professionals del centre seria **necessari separar-les per rangs d'edats** similars, per reconduir la situació i preparar-se per la sortida de presó.

Respecte als possibles **problemes d'idioma** que es poden donar quan són internes que no coneixen la llengua, sembla que des de l'administració penitenciària no hi ha molta previsió, més enllà dels cursos perquè les preses aprenguin castellà i català. Malgrat que el Reglament Penitenciari obliga als Centres que informin —verbalment i a través d'una cartilla— degudament les dones sobre els seus drets i deures en el moment que ingresen al centre, aquesta informació hauria d'estar disponible en molts més idiomes dels que està actualment.

Una de les qüestions que aflora quan es parla de l'entrada a presó és la figura del **tutor o tutora de les internes**. Aquest és el rol que exerceix un dels educadors socials de la presó: en principi, és la figura de referència de les internes i fa de nexa amb la resta del personal d'intervenció. Les participants expliquen que un cop entren a presó, en els primers moments, dipositen moltes expectatives en la figura de la tutoria, perquè esperen poder-hi compartir les pors, dubtes i malestars. Ara bé, es queixen que la presència d'aquesta figura no es dona des del primer dia i que no hi ha la possibilitat d'establir un vincle estret des de llavors, de manera que se senten **desorientades** en aquest primer moment clau de l'entrada a presó.

La **sortida de presó** és una de les altres qüestions que preocupa a les participants. A les sessions grupals realitzades en la present investigació es fa especial èmfasi en la manca d'acompanyament institucional durant el procés de sortida del centre i les internes ho consideren com la **principal causa de reincidència**. Consideren que en el procés de preparació per a la sortida de les internes **no es tenen en compte les seves condicions socioeconòmiques**. És a dir, si disposen d'una xarxa de suport que les pugui ajudar fora del centre, si disposen d'un habitatge on traslladar-se, o si disposen dels mitjans econòmics suficients per cobrir les seves necessitats, un cop surten de presó. En aquest sentit, algunes expliquen que abans de la sortida no se'ls havia tramitat una ajuda econòmica a la qual tenien dret o bé l'autorització de treball per a persones penades estrangeres, fet que els complica molt la sortida de presó.

Interna 3:

“Derivar-me amb l’assistenta social de fora la presó, en la meva situació, també m’hauria ajudat. Però ells no ho fan d’aquesta manera”

Les internes tampoc consideren que es dugui a terme un procés de seguiment i capacitació social suficient que garanteixi que un cop siguin fora del centre es puguin procurar ingressos sense dur a terme pràctiques que les portin de nou a presó. A més a més, algunes de les participants aclareixen que moltes internes **abandonen el centre sense haver gaudit en cap moment d’algun permís o règim de vida que les ajudi a preparar la seva sortida definitiva**. Consideren que un dels motius principals té a veure amb el fet que l’accés al tercer grau penitenciari estigui condicionat amb el reconeixement dels delictes comesos, un reconeixement que moltes d’elles no estan disposades a realitzar.

Adicionalment, remarquen la dificultat afegida que pateixen les persones sense autorització administrativa de residència, a qui no se’ls tramita un permís de treball, impossibilitant així l’accés al mercat de treball legal i segur.

El resultat d’aquesta manca d’acompanyament en la sortida provoca que moltes internes surtin del centre sense disposar de recursos, en alguns casos sense una xarxa de suport familiar, perquè moltes d’elles no coneixen a ningú al territori, ni un habitatge on viure. Condicions que segons exposen les participants, les empenyen a **accedir al mercat de treball il·legal o fins i tot a la reincidència**.

The background of the page is a complex, high-contrast halftone pattern. It consists of various geometric shapes, including squares and rectangles, filled with different densities of dots. Some areas are solid black, while others are white or have a fine grid of dots. The overall effect is a textured, almost abstract composition. In the center of the page, there is a large, solid white rectangle. Inside this rectangle, the word "Recomanacions" is written in a bold, black, sans-serif font.

Recomanacions

És necessari modernitzar i actualitzar la política criminal i el sistema penal deixant enrere postulats socials, polítics i psicològics caducs sobre els quals es va crear el model actual de presó. En aquest marc, és menester qüestionar en profunditat la pena privativa de llibertat com a pena central del sistema penal, així com la seva duració prevista i el tipus de grau de compliment. Així mateix, cal posar en qüestió el model actual de presó, absolutament anacrònic des d'un punt de vista arquitectònic, psicològic i d'intervenció social. És necessari, per tant, que els Govern i Parlaments català i estatal abordin una profunda reforma modernitzadora i garantista del sistema penal que de veritat posi el focus tant en els drets humans de les persones com en l'eficàcia del mateix respecte a la garantia de la seguretat humana.

En tant que no es realitza aquesta reforma estructural del sistema penal, recomanem —fruit del treball de camp desenvolupat a Wad-Ras entre els mesos de febrer i juny de l'any 2023 i de les idees que van transmetre les participants— adoptar les següents mesures més concretes. Al capdavant, es podrien implementar de manera relativament senzilla i generarien una gran millora en la qualitat de vida de les persones preses i en els seus drets, que depenen de la voluntat política per transformar normatives i pràctiques:

1

Millorar els canals actuals de participació de les dones privades de llibertat en la construcció i millora de les polítiques penitenciàries, així com en la construcció d'una reforma del règim de vida a l'interior dels centres penitenciaris que tingui en compte realment les seves aportacions.

2

Dur a terme una reforma del mecanisme d'instàncies, creant a cada presó una finestreta amb un funcionari o funcionària que rebi les instàncies. Que, a més, ofereixi un justificant d'aquestes, i que generi un sistema mitjançant el qual es pugui garantir la traçabilitat de les instàncies i la seva correcta resposta sempre, amb terminis adequats per donar resposta als diferents tipus d'instàncies.

3

Promoure una reforma del règim de vida a les presons d'acord amb una vida menys institucionalitzada dins del marc de privació de llibertat. A tall d'exemple, s'haurien d'explorar situacions de major llibertat interna dins dels mòduls i les cel·les i generar una franja d'horaris més flexible i àmplia pels esmorzars, dinars i sopars, així com flexibilitzar el temps d'oci fins al tancament de les cel·les a la nit; no té sentit mantenir uns horaris que no tenen relació amb la vida en llibertat. En resum, garantir major llibertat i mobilitat interna i flexibilitzar horaris per garantir una rutina menys institucionalitzada, fomentant una major capacitat de decisió en la quotidianitat.

4

Realitzar una reforma en els sistemes de comunicació oral dins de la presó. Concretament, cal canviar el so dels timbres així com trobar un sistema de megafonia, especialment al matí, molt més respectuós amb les persones preses..

5

Realitzar una reforma de les comunicacions familiars i amb amistats que garanteixi el dret a la vida familiar (Art. 8 CEDH) de les dones privades de llibertat que suposi:

-
- a. L'autorització de l'ús, excepte en casos d'excepcions per motius taxats mitjançant reglament i sota restricció autoritzada per un jutjat, de telèfons mòbils a l'interior de les presons, almenys durant la franja horària diària en la qual es poguessin fer trucades telefòniques i videotrucades.

 - b. Establir un sistema de visites híbrid que, garantint almenys el mateix temps que existeix actualment de visites mensuals, tingués la possibilitat que les mateixes es fessin optativament de manera presencial o per videotrucada. Així doncs, s'hauria de garantir l'existència d'espais adequats i sistemes que garanteixin la intimitat de les preses, els seus familiars i amistats autoritzades.

 - c. Ampliar els horaris de visites presencials i telemàtiques garantint l'existència d'horaris presencials entre setmana també i en diferents franges horàries, així com telemàticament, tenint en compte la diferència horària amb les diferents zones del món.

 - d. En cas de no aprovar-se l'autorització de l'ús del telèfon mòbil seria imprescindible generar i treure a concurs un sistema de comunicació fixa de tarifes planes igual al que tenen les persones que no estan privades de llibertat, per garantir que puguin realitzar trucades a un preu similar als actuals de mercat en telefonia mòbil. Així mateix, és imprescindible que s'augmentin els temps de trucada, així com els telèfons per poder trucar.

6

Garantir un accés a internet en franges horàries més àmplies i amb accés a internet molt menys limitat, fomentant la connexió de les dones privades de llibertat amb el món exterior.

7

Portar a cap una profunda revisió del procediment disciplinari penitenciari que garanteixi en tot cas el dret de defensa de les persones privades de llibertat, evitant situacions d'arbitrarietat. Que, davant la imposició de sancions disciplinàries a la presó, es compleixin les garanties pròpies del procediment administratiu, de manera que s'impedeixi de manera efectiva l'ús arbitrari de sancions com a càstig, i no pugui generar-se indefensió. Que es vetlli perquè el règim disciplinari penitenciari s'adeqüi als principis de la potestat sancionadora de les administracions públiques, especialment pel que fa a les garanties processals bàsiques, com el dret a l'assistència lletrada durant la instrucció del procediment. Així mateix, es recorda l'obligatorietat de respectar el dret de les persones internes a sol·licitar la suspensió de l'executivitat per part de l'administració quan concorrin els requisits establerts a la legislació.

8

Garantir que els paquets d'higiene general i higiene menstrual que s'ofereixen a les dones privades de llibertat siguin suficients, per a pal·liar l'actual situació d'escassetat d'aquests.

9

Realitzar una reforma del sistema de venda de productes a l'interior de les presons, garantint uns preus dels productes molt més baixos que els actuals i que puguin ser equiparables als de l'exterior. Així mateix, ampliar les opcions de compra en línia de productes

10

Fomentar una millora de les condicions laborals de les dones privades de llibertat, equiparant els seus drets al de les persones que treballen en situació de llibertat.

11

Dur a terme una reforma normativa que pugui anticipar la concessió de permisos de sortida així com garantir una major objectivació dels criteris per concedir els mateixos. També, cal prendre mesures per garantir l'accés igualitari als permisos de sortida per les persones sense la nacionalitat espanyola.

12

Continuar fomentant el tercer grau de compliment de les penes, tant des d'un inici com posteriorment. Així mateix, cal prendre mesures per garantir l'accés igualitari als permisos de sortida per les persones que no tenen la nacionalitat espanyola.

13

Garantir un acompanyament adequat i des d'un marc de garantia de drets dels processos d'entrada a les presons, així com garantir amb traductors i material traduït, la correcta comprensió del seu contingut per persones que no tinguin coneixement suficient de les llengües castellana o catalana.

14

Avaluar l'aplicació de la Circular 1/2022, que va reformar la Circular 2/2021 sobre el Protocol d'aplicació de mitjans de contenció als centres penitenciaris de Catalunya, així com de l'impacte que pot tenir pels drets fonamentals de les persones privades de llibertat aquesta reforma. És necessari que s'aprovi una nova circular que estableixi de manera clara i detallada el full de ruta per aconseguir implementar al sistema penitenciari de Catalunya un model de contencions zero.

15

Normalitzar el treball de monitoratge, prevenció i denúncia de les situacions de violència institucional a les presons catalanes que duen a terme les entitats de drets humans, atorgant-los un estatus específic que n'afavoreixi la feina amb absoluta independència i llibertat, sense deixar de respectar els drets de les persones preses. En concret, que Irídia i altres organitzacions similars que es dediquen a la defensa dels drets humans puguin accedir als centres penitenciaris en les mateixes condicions que hi accedeixen entitats o empreses que presten serveis, assistència religiosa o tallers formatius a les persones preses.

16

Establir un mecanisme específic de denúncia de delictes contra la integritat moral, de tortures, contra la llibertat i indemnitat sexual i/o de lesions comeses per un funcionari públic o qualsevol altra persona en l'exercici de funcions públiques. A instigació seva, o amb el seu consentiment o aquiescència davant del servei d'inspecció penitenciària per a les persones preses i les seves famílies i per a les entitats de defensa dels drets humans, augmentant les garanties per actuar de manera adequada i amb la celeritat suficient per preservar la prova.

17

Publicar anualment les dades desagregades relatives a la presumpta comissió de delictes contra la integritat moral, de tortures, contra la llibertat sexual, de lesions i/o de detenció il·legal, així com el nombre de queixes, denúncies, condemnes, sancions i tipologia de les sancions.

18

Elaborar un nou protocol de comunicació i atenció a les famílies de les persones preses. Perquè puguin tenir informació de l'estat del seu familiar de manera adequada, especialment en casos de patiment de malalties físiques o mentals, i perquè siguin ateses de manera correcta pels i les professionals dels centres penitenciaris, especialment en relació amb els casos de defunció a la presó. Cal que es compti amb la participació d'entitats de drets humans i de familiars de persones preses en la redacció d'aquest document.

Iridia_